

K. van de Vijfeijken en P. Vedder

Samenvatting

Drieënvijftig autochtone en 71 allochtone kinderen uit groep 4 van het basisonderwijs hebben een menstekening gemaakt. Als test wordt de menstekening traditioneel gezien als betrekkelijk cross-cultureel valide, tegelijkertijd verduidelijkt onderzoek dat de kwaliteit van de menstekening wel degelijk sterk per cultuur kan verschillen. De kwaliteit van de tekeningen is gemeten aan de hand van het scoringsysteem van Koppitz. De vraag was of de kwaliteit van de tekeningen zou verschillen tussen etnische groepen. Dit bleek niet het geval. Evenmin werden verschillen vastgesteld tussen jongens en meisjes en tussen 7- en 8-jarigen. Exploratief is nagegaan of er los van het scoringsysteem van Koppitz sprake is van verschillen tussen de etnische groepen wat betreft de menstekening. Wederom werden geen verschillen vastgesteld. Een mogelijke verklaring voor de bevindingen is dat autochtone en allochtone kinderen in Nederland via school en de media vergelijkbare ervaringen opdoen m.b.t. de wijze waarop de mens wordt getekend.

1 Inleiding

De menstekening wordt in het klinisch onderzoek bij kinderen en jeugdigen veelvuldig gebruikt voor een grove bepaling van het cognitieve niveau van functioneren. Het gebruik ervan stamt uit het begin van deze eeuw en vindt zijn oorsprong in de Draw-A-Man test van Goodenough in 1926. Op basis van de veronderstelling dat mensen overal ter wereld belang hechten aan de representatie van de mens en deze ook frequent produceren, zijn sommige auteurs van mening dat de mens-teken-test het ideaal van een cultuur-vrije test dicht benadert (Harris, 1963; Di Leo, 1970). Het idee van een cultuur-vrije mens-teken-test wordt echter door verschillende auteurs in twijfel getrokken. Dennis (1960) bijvoorbeeld, heeft onderzoek gedaan bij de Bedouinen. In

deze cultuur wordt weinig waarde gehecht aan tekenen. Zoals verwacht waren de menstekeningen van de kinderen zeer basaal en hadden weinig details.

Cox en Bayraktar (Cox, 1993) vergeleken menstekeningen van bewoners van het platteland met die van bewoners, die weliswaar op het platteland hadden geleefd, maar inmiddels tien tot vijftien jaar in de stad woonden. Op het platteland werden meer koppoters getekend terwijl in de stad meer conventionele menstekeningen werden gemaakt. De ervaring met afbeeldingen van mensen en het tekenen zelf worden beschouwd als belangrijke verklaringen voor de gevonden verschillen.

Kortom, verschillende auteurs (Dennis, 1960; Cox, 1993) hebben hun bedenkingen bij de veronderstelling dat de representatie van de mens frequent voorkomt in verschillende culturen. Het gaat er echter niet alleen om of de mensfiguur frequent voorkomt maar ook om de wijze waarop de mensfiguur wordt afgebeeld. Verschillende Afrikaanse stammen bijvoorbeeld, blijken geen gezichtskenmerken zoals ogen, een neus en mond te tekenen, maar alleen een opgevlude cirkel. Daarentegen worden genitaliën bij bepaalde stammen vaak getekend terwijl dit in de menstekeningen van westerse kinderen en volwassenen nauwelijks voorkomt (Di Leo, 1970).

Opvallende verschillen tussen etnische groepen betreffen de huidskleur en de kleding. Men zou dan ook verwachten dat kinderen deze verschillen in hun menstekening weergeven. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. In een onderzoek van Pfeffer (1984) tekende 25% van de deelnemende Yorùba-kinderen traditionele kleding, 40% tekende Afrikaanse kapsels en 50% Afrikaanse gezichtskenmerken. Van de Vijfeijken, Vedder en Kook (1997) stelden vast dat Curaçaose 10- en 11-jarige kinderen niet alleen significant minder tekendetails weergeven in hun menstekening in vergelijking met Haagse kinderen van diezelfde leeftijd maar dat er ook andere opvallende verschillen zijn.

Zo worden er door de Curaçaose kinderen vaker blote voeten getekend en is de haarstijl duidelijk verschillend. Dergelijke kenmerken verwijzen naar de invloed van culturele en etnische kenmerken.

Andere onderzoeken lijken de invloed van cultuur en etniciteit te relativiseren. Di Leo (1973) laat zien dat zowel blanke als zwarte kinderen enkel de contour van het gezicht weergeven. Het gezicht wordt niet ingekleurd om huidskleur weer te geven. Dennis (1963) concludeert op basis van menstekeningen van kinderen van over de hele wereld dat de kinderen overal vooral blanke mensen tekenen in Westerse kleding. Wellicht is hier sprake van een verregaande invloed van westerse media. Een andere verklaring wordt door Cox (1993) aangedragen. Zij merkt op dat huidskleur niet iets is waar mensen zich altijd bewust van zijn. Zeker niet indien ze in een homogeen samengestelde groep verkeren. Daarnaast merkt ze op dat ook als mensen zich er wel bewust van zijn, het niet altijd zo is dat ze er voor kiezen om dit in de tekening weer te geven. Een cirkel op een wit vel betekent voor een gekleurd kind niet noodzakelijk een blank gezicht, net zomin als een cirkel op een schoolbord een gekleurd gezicht betekent voor een blank kind. Er zou zich volgens haar bovendien een praktisch probleem voordoen als men het gezicht in zou kleuren. Het wordt dan immers veel moeilijker om allerlei gezichtskenmerken weer te geven.

Naast verschillen in menstekeningen tussen groepen die op grote afstand van elkaar leven, zijn er onderzoeken naar verschillen tussen etnische groepen binnen een land. Zo vond

Adler (1971) dat de scores van de mens-tekeningen van Japanse kinderen die in Amerika wonen lager zijn dan die van hun Amerikaanse leeftijdgenoten. Hij verklaart dit door te wijzen op de relatief lagere sociale status van deze groep binnen de Amerikaanse samenleving. Anderzijds blijken er tussen etnische groepen verschillen te bestaan in de mate waarin een hoog cognitief ontwikkelingsniveau wordt nagestreefd. De invloed van een hoog aspiratieniveau kan volgens Cox (1993) mogelijk verklaren waarom Sinha bij zijn onderzoek in Engeland vond dat gëmigreerde Indiase en Pakistaanse kinderen hoger scoorden op de menstekening dan autochtone kinderen.

In het onderhavige onderzoek wordt nagegaan of de menstekeningen van Nederlandse kinderen verschillen van die van allochtone kinderen die in Nederland zijn opgegroeid. Daarbij wordt primair gelet op basale kenmerken van de menstekening.

2 De ontwikkelingsitems

In 1968 publiceerde Koppitz haar 'Psychological Evaluation of Children's Human Figure Drawing'. Koppitz stelt daarin dat bepaalde tekendetails in de menstekening aanwijzingen kunnen geven over de ontwikkeling van kinderen. Een ontwikkelingsitem kan gedefinieerd worden als '... an item that occurs only on relatively few HFD's of children of a younger age level and then increases in frequency of occurrence as the age of the children increases, until it gets to be a regular feature of many or most HFD's at a given age level' (Koppitz, 1968

Tabel 1
De ontwikkelingsitems van Koppitz's Human Figure Drawing test

1. hoofd	15. armen wijzen naar beneden
2. ogen	16. armen correct aan de schouders
3. pupillen	17. ellebogen
4. wenkbrauwen/wimpers	18. handen
5. neus	19. vingers
6. neusgaten	20. correct aantal vingers
7. mond	21. benen
8. twee lippen	22. benen twee-dimensionaal
9. oren	23. knieën
10. haar	24. voeten
11. nek	25. voeten dimensionaal
12. lichaam	26. profiel
13. armen	27. proporties
14. armen twee-dimensionaal	

p. 9). Het achterliggende idee is dat de aanwezigheid van ontwikkelingsitems primair gerelateerd is aan de leeftijd en de rijping van het kind en niet aan zijn artistieke vaardigheden, het schoolse leren of het gebruikte tekenmateriaal. Op basis van haar klinische ervaring en de items welke gebruikt worden door Goodenough-Harris heeft Koppitz na grondig onderzoek uiteindelijk 30 ontwikkelingsitems geselecteerd waarvan er drie betrekking hebben op elkaar uitsluitende kledingdetails. Deze drie items worden hier verder buiten beschouwing gelaten (zie Tabel 1).

Hiervoor hebben we de algemene probleemstelling al geformuleerd. In aansluiting bij de informatie over ontwikkelingsitems is het nu mogelijk deze algemene probleemstelling uiteen te leggen in twee onderzoeksvragen:

- Is er een significant verschil met betrekking tot het aantal getekende ontwikkelingsitems (scoringmethode Koppitz) tussen allochtone en autochtone kinderen van groep vier uit het reguliere basisonderwijs?
- Is er sprake van een verschil in het weergeven van cultuur-specifieke tekendetails zoals kleding en haarstijl in de menstekeningen van allochtone en autochtone kinderen van groep vier uit het reguliere basisonderwijs?

Doordat de deelnemende allochtone kinderen zijn opgegroeid in Nederland zijn ze al vroeg in aanraking gekomen met zowel tekenmateriaal als met conventies aangaande het tekenen van de mensfiguur. In termen van de ervaringen met tekenen en tekenconventies gaan we er

vanuit dat het in dit onderzoek gaat om een vergelijking binnen één cultuur. Voor zover er sprake is van culturele invloeden verwachten we die niet t.a.v. de basale kenmerken van de menstekening die een indicatie vormen voor het cognitieve niveau van het kind. Wel verwachten we verschillen die samenhangen met verschillen in opleidingsniveau van de ouders. Verder verwachten we dat er met betrekking tot detaillering van de menstekening, zoals die betreffende kleding, kapsel en andere fysieke kenmerken, verschillen zullen zijn tussen beide groepen.

3 Methode

Onderzoeksgroep

Aan het onderzoek met betrekking tot de menstekening hebben 141 kinderen uit groep vier deelgenomen, die afkomstig waren van scholen die zijn gekozen vanwege de etnisch gemengde leerlingenpopulatie. Vier negenjarige kinderen zijn buiten beschouwing gelaten evenals twee kinderen die niet volgens de instructie een 'hele mens' getekend hebben.

Met betrekking tot etniciteit is uitgegaan van het geboorteland van de ouders. Slechts kinderen waarvan beide ouders in hetzelfde land geboren zijn, zijn in de analyses betrokken. Dit betekent dat 11 kinderen (8.9% van de totale onderzoeksgroep) verder buiten beschouwing worden gelaten. Van de overige 124 kinderen zijn bij 53 kinderen beide ouders in Nederland geboren (42.7%). Bij 14 kinderen (11.3%) zijn beide ouders in Marokko geboren terwijl bij 42 kinderen (33.9%) beide ouders in Turkije

Tabel 2
Verdeling van de kinderen naar leeftijd en sekse per etnische groep

		Nederland		Marokko		Turkije		Elders	
7 jaar	jongens	11	31.4%	4	57.1%	11	52.4%	2	33.3%
	Meisjes	24	68.6%	3	42.9%	10	47.6%	4	66.7%
Subtotaal		35	100%	7	100%	21	100%	6	100%
8 jaar	jongens	11	61.1%	3	42.9%	10	47.6%	3	33.3%
	Meisjes	7	38.9%	4	57.1%	11	52.4%	6	66.7%
Subtotaal		18	100%	7	100%	21	100%	9	100%
Totaal		53		14		42		15	

geboren zijn. De overige kinderen vallen in een restcategorie van kinderen met ouders die niet in Nederland, Turkije of Marokko zijn geboren.

In Tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de verdeling van de kinderen naar leeftijd en sekse per etnische groep.

Via een variantie-analyse is nagegaan of de leeftijd van kinderen in onze steekproef samenhangt met sekse en etnische achtergrond. Voor deze analyse is de leeftijd gemeten in maanden. Vanwege het vereiste van gelijke celvarianties is er voor gekozen uit te gaan van de eerder gebruikte indeling allochtoon-autochtoon. Uit de variantieanalyse komt naar voren dat er een samenhang is tussen de leeftijd in maanden en etniciteit ($F_{1,120} = 8.347, p = .005$). De gemiddelde leeftijd in maanden is voor autochtone kinderen 93.1 ($SD 4.85$) terwijl de gemiddelde leeftijd voor allochtone kinderen 96.2 maanden is ($SD 5.84$).

Voor sekse blijkt er geen samenhang met leeftijd ($F_{1,120} = .976, p = .325$). Ook is er geen interactie-effect tussen etniciteit en sekse ($F_{1,120} = 2.473, p = .118$).

Bij het bepalen van de sociaal-economische status is uitgegaan van het opleidingsniveau van de ouders. De opleiding die de ouders genoten hebben is ingedeeld in vier categorieën namelijk geen, laag, midden en hoog. Onder 'geen opleiding' wordt verstaan het niet afgemaakt hebben van de basisschool. Onder 'laag' wordt verstaan de basisschool en het lager beroepsonderwijs. De categorie 'midden' bestaat uit ouders die in het bezit zijn van een MAVO-, HAVO-, VWO- of MBO-diploma. Tot slot omvat de categorie 'hoog' een HBO- of universitaire opleiding. Van 83 vaders en

84 moeders is de opleiding bekend. Bij 60 ouderparen is het opleidingsniveau van vader en moeder gelijk. Een verschil van één categorie in opleidingsniveau komt voor bij 21 ouderparen. Bij het vaststellen van de sociaal-economische status is in die gevallen uitgegaan van de hoogste opleiding. Bij één ouderpaar blijkt dat er een verschil is van twee categorieën. In dit geval is er voor gekozen om het opleidingsniveau te middelen.

Meer dan de helft van de ouders (59.8%) valt in de categorie 'laag', 24.4% van de ouders heeft een middelbare schoolopleiding, terwijl slechts 7.3 procent een HBO of wetenschappelijke opleiding gevolgd heeft. 8.5% van de ouders heeft geen of slechts gedeeltelijk de basisschool gevolgd.

Indien men kijkt naar het opleidingsniveau van de ouders en het land van herkomst dan blijkt dat 50% van Marokkaanse ouders geen opleiding heeft gehad terwijl dit bij geen enkel Nederlands ouderpaar voorkomt. 10.3% van de Turkse ouders heeft geen afgemaakte lagere schoolopleiding. Meer informatie over het opleidingsniveau van de ouders wordt gegeven in Tabel 3.

Voor het toetsen van de samenhang tussen sociaal-economische status en etnische achtergrond is een onderscheid gemaakt tussen allochtone en autochtone ouders en zijn ook de vier opleidingsniveaus teruggebracht naar twee: geen of lagere beroepsopleiding versus middelbare of hogere opleiding. Het blijkt dat 51.1% van de autochtone ouders een lagere beroepsopleiding heeft terwijl dit voor 89.3% van de allochtone ouders geldt. De samenhang tussen opleidingsniveau en etnische achtergrond blijkt significant ($\chi^2 = 13.596, df = 1, p = .00$).

Tabel 3
Opleidingsniveau van de ouders van de deelnemende kinderen

	Nederlands	%	Marokkaans	%	Turks	%
Geen opleiding	-	-	4	50.0	3	10.3
BaO/LBO	23	51.1	4	50.0	22	75.9
MAVO/HAVO/VWO/MBO	17	37.8	-	-	3	10.3
HBO/WO	5	11.1	-	-	1	3.4
Totaal	45	100	8	100	29	100

De mens-teken-test

De test is afgenomen door speciaal geïnstrueerde, ouderejaars studenten pedagogiek en psychologie. Ze werkten aan de hand van de volgende instructie: "Ik zou graag willen dat jullie een tekening maken van een mens. Het is de bedoeling dat het een 'hele' mens is, dus niet alleen het hoofd. Je mag geen stripfiguur tekenen. Ga je gang." Alle kinderen kregen een blanco vel papier (A4-formaat), een potlood en een gummetje.

Voor het scoren is gebruik gemaakt van de hiervoor gepresenteerde scoringsmethode van Koppitz. Door alle getekende details op te tellen ontstaat de ruwe totaalscore.

Onderzoek (Van de Vijfeijken, in press) heeft verduidelijkt dat de voor Nederland vertaalde en aangepaste handleiding leidt tot een betrouwbare scoring, ook als de beoordelaars onderling verschillen met betrekking tot de ervaring met kindertekeningen en het klinische gebruik ervan. Het gemiddelde kappa coëfficiënt met betrekking tot het totaal aantal ontwikkelingsitems betrof .89 hetgeen zeer goed te noemen is. Er was nauwelijks sprake van enig verschil tussen de verschillende combinaties van beoordelaars (respectievelijk .89; .89 en .90).

4 Resultaten

Een eerste inspectie van de data was gericht op de vraag of sommige van de 30 ontwikkelingsitems wellicht meer of juist minder werden getekend door kinderen met een bepaalde etnische achtergrond. Dit is gecontroleerd met een Kruskal Wallis (non-parametrische één-weg variatieanalyse), waarbij de groepen Nederlandse, Marokkaanse, Turkse en overige allochtone kinderen onderling werden vergeleken. Voor twee items ('pupillen' en 'armen twee-dimensionaal') is een significant verschil gevonden (Kruskal Wallis chi-kwadraat resp. 8.17, $df = 3$, $p = .043$ en 15.84, $df = 3$, $p = .001$). Om de aard van deze verschillen te duiden is het item 'armen twee-dimensionaal' nader geïnspecteerd. Twee Marokkaanse kinderen blijken dit item niet te hebben weergegeven, terwijl alle andere kinderen dit item wel hebben getekend. De conclusie van deze inspectie is dat de invloed van etnische achtergrond op

de mate waarin binnen een groep ontwikkelingsitems worden getekend, minimaal is.

Hierna gaan we nog in op de vraag of beoordelaars, los van de ontwikkelingsitems, in staat zijn op grond van de menstekening de etnische achtergrond van de kinderen vast te stellen.

Als wordt gekeken naar het aantal getekende ontwikkelingsitems in de 124 menstekeningen dan tekent de totale onderzoeksgroep gemiddeld 17.4 details (SD 2.5). De 69 zevenjarige tekenen gemiddeld 17.2 details (SD 2.5) terwijl de 55 achtjarige kinderen gemiddeld 17.6 items weergeven (SD 2.4) in hun menstekening.

In de inleiding is de verwachting geformuleerd dat er een positieve samenhang zou bestaan tussen het opleidingsniveau van de ouders en de score op de menstekening van de kinderen. Dit bleek niet het geval te zijn. De samenhang (Spearman rho) met het opleidingsniveau van de vader bedraagt .10 ($n = 83$) en met het opleidingsniveau van moeder -.06 ($n = 84$). Kortom de verwachting is niet uitgekomen.

We hebben een ANOVA uitgevoerd om de invloed van sekse, etniciteit en leeftijd (7 of 8 jaar) te kunnen nagaan op de scores voor de menstekening. Voor geen enkele variabele is een hoofdeffect vastgesteld, alhoewel meisjes over het algemeen wel iets hogere scores leken te hebben dan jongens (sexe: $F(1,108) = 3.89$, $p = .06$; etniciteit $F(3,108) = .83$, $p = .48$ en leeftijd: $F(1,108) = .009$, $p = .924$). Wel is er een significant interactie-effect vastgesteld voor sekse en leeftijd in jaren ($F(1,108) = 5.795$, $p = .02$). De 7 en 8 jarige jongens ontlopen elkaar nauwelijks wat betreft hun gemiddelde scores (resp. 16.82 en 16.66), maar tussen de meisjes van 7 en die van 8 is er wel sprake van een verschil (gemiddelde scores resp. 17.46 en 18.50).

Om te onderzoeken of er een verschil weergegeven wordt in cultuur-specifieke teken-details in de menstekeningen van allochtone en autochtone kinderen, zijn de tekeningen voorgelegd aan vier beoordelaars die geen tot een zeer ruime ervaring hebben in het gebruik van tekeningen. De tekeningen zijn voorgelegd met de vraag ze in te delen in tekeningen van

allochtone en tekeningen van autochtone kinderen. Daarbij is geen informatie gegeven over de getalsmatige verhouding van beide groepen kinderen. Na afloop van het sorteren is gevraagd op basis waarvan de indeling gemaakt is.

Het blijkt dat de verschillende beoordelaars niet in staat zijn om de tekeningen correct in te delen. De percentages overeenkomst bedragen respectievelijk 50.0%, 56.4%, 54.1% en 52.5% en komen daarmee niet of nauwelijks uit boven de toevalsgrens. Vervolgens is gekeken of de beoordelaars tot betere prestaties zouden komen voor de tekeningen van jongens en meisjes afzonderlijk. Hiervoor waren twee argumenten. Meisjes tekenden iets beter. Voor zover er door de kinderen naar etniciteit onderscheidende kenmerken zijn getekend, zouden deze bij de meisjes beter herkenbaar moeten zijn dan bij de jongens. Verder was de verwachting dat allochtone meisjes iets meer dan jongens georiënteerd zijn op tradities, omdat ze meer aan huis gebonden worden opgevoed dan jongens (Nijsten, 1998; Pels, 1998). Deze verwachting komt evenmin uit. Voor jongens zijn de percentages overeenstemming over het behoren tot een bepaalde groep 56.4%, 50.9%, 44.7% en 54.6%. Voor de groep meisjes is dit 44.9%, 60.8%, 55.0% en 50.7%. Door de beoordelaars werd aangegeven dat meisjeskleding (rokken, jurken) door hen als indelingscriterium is gehanteerd, waarbij ze geneigd waren om meisjes in een jurk of een rok eerder in te delen als allochtoon dan als autochtoon. Om de juistheid van deze veronderstelling te onderzoeken is ook nog gekeken naar enkel die kinderen die een meisje met jurk of rok getekend hebben. Door slechts 36 meisjes is een jurk of rok getekend. Iets meer dan 45% van de autochtone meisjes tekende een vrouwfiguur in een jurk of rok en iets minder dan 58% van de allochtone meisjes. Kortom, bij allochtone meisjes is de kans wel iets groter dat ze een vrouwfiguur in jurk of rok tekenen, maar het meest opvallend is toch dat door beide groepen meisjes relatief veel vrouwfiguren in andere kleding worden getekend. Afgaande op de tekeningen van de kinderen doet de invloed van muziekgroepen als de Spice-girls zich gelden bij zowel autochtone als allochtone meisjes.

Na afloop van het scoren is aan de betrokkenen gevraagd op wat voor tekendetails vooral gelet is. Deze hebben voornamelijk betrekking op haardracht en kleding. Zo wordt bijvoorbeeld blond haar toegeschreven aan Nederlandse kinderen; kroeshaar en petjes aan allochtone jongens. Lange jurken of rokken en rokende personen worden aan allochtone kinderen toegeschreven terwijl moderne kleding en voetballers aan autochtone kinderen toegeschreven worden. Daarentegen worden merkkleding en snorren gedacht vaker bij allochtone kinderen voor te komen terwijl huisdieren zoals honden en katten als typisch Nederlands gezien worden. Het weergeven van versierde kleding met allerlei details wordt als typisch kenmerk van de niet-Nederlandse cultuur gezien evenals het tekenen van meerdere personen.

5 Conclusie

Uit dit onderzoek bij 124 leerlingen uit het reguliere basisonderwijs komt naar voren dat er geen sprake is van significante verschillen tussen allochtone en autochtone leerlingen in het gemiddeld aantal getekende ontwikkelingsitems bij de menstekening. Het ontbreken van significante verschillen wordt mogelijk verklaard doordat de allochtone leerlingen zijn opgegroeid binnen de Nederlandse samenleving. Hierdoor zijn ze al vroeg in aanraking gekomen met zowel tekenmateriaal als de gewoonte tot visuele representatie van figuren. De sociaal-economische status is evenmin van invloed op het gemiddeld aantal getekende ontwikkelingsitems. Of ouders nu een middelbare schoolopleiding hebben of de basisschool niet hebben afgemaakt lijkt van weinig invloed op de tekenprestaties van de kinderen. Dit sluit niet aan bij bevindingen in eerder onderzoek (Adler, 1971; Pfeffer & Oluwu, 1986) waarin juist wel een samenhang is gevonden met het opleidingsniveau van de ouders. Hierbij dienen we te bedenken dat ook tussen verschillende etnische groepen geen verschillen zijn vastgesteld en dat etniciteit en opleidingsniveau van de ouders onderling samenhangen. Wellicht geldt in deze groep dat het gezamenlijke onderwijs voor de kinderen een homogeniserend effect heeft op de kwaliteit van de menstekening.

Tot slot is het niet mogelijk gebleken om de menstekeningen in te delen naar etnische achtergrond van de tekenaars. De stereotype beelden die de beoordelaars daarbij hanteren worden bij het tekenen klaarblijkelijk niet gedeeld door de kinderen. Deze bevinding sluit aan bij eerdere onderzoeken van Cox (1993) en Dennis (1963). De suggestie van Dennis dat de menstekening in verschillende culturen onder verregaande invloed staat van westerse media lijkt door het huidige onderzoek te worden bevestigd.

Literatuur

- Adler, P.T. (1971). Ethnic and socio-economic status differences in human figure drawings. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 36, 344-354.
- Cox, M. (1993). *Children's drawings of the human figure*. Hillsdale: LEA.
- Dennis, W. (1960). The human figure drawings of Bedouins. *Journal of Social Psychology*, 52, 209-219.
- Dennis, W. (1963). *Readings in Child Psychology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Di Leo, J. H. (1970). *Young Children and their drawings*. New York, Brunner/Mazel.
- Di Leo, J. H. (1973). *Children's drawings as diagnostic aids*. New York, Brunner/Mazel.
- Goodenough, F.L. (1926). *Measurement of intelligence by drawings*. New York: Harcourt, Brace & World, inc.
- Harris, D.B. (1963). *Children's Drawings as Measures of Intellectual Maturity*. New York: Harcourt, Brace & World, inc.
- Koppitz, E.M. (1968). *Psychological Evaluation of Children's Human Figure Drawings*. New York, Grune & Stratton.
- Nijsten, C. (1998). *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Pfeffer, K. (1984). Interpretations of studies of ethnic identity: Draw-a-person as a measure of ethnic identity. *Perceptual and Motor Skills*, 59, 835-838.
- Pfeffer, K. & Olowu, A. (1986). Effects of socio-economic differences on the sophistication of Nigerian children's human figure drawings. *Perceptual and Motor Skills*, 62, 771-774.

- Vijfeijken, K. van de (in press). *De validiteit van de mens teken-test in Nederland*. Academisch proefschrift, Universiteit van Leiden.
- Vijfeijken, K. van de, Vedder, P. & Kook, H. (1997). Menstekening en cognitieve ontwikkeling op Curaçao. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 13, 262-274.

Manuscript aanvaard: 26 oktober 1999

Auteurs

K. van de Vijfeijken is universitair docent bij de afdeling orthopedagogiek van de Universiteit van Leiden.

P. Vedder is universitair hoofddocent bij de afdeling onderwijsstudies van de Universiteit van Leiden.

Adres: Postbus 9555, 2300 RB Leiden
E-mail: vedder@fsw.leidenuniv.nl

Abstract

The cultural sensitivity of the human figure drawing test

K. van de Vijfeijken and P. Vedder. *Pedagogische Studiën*, 2000, 77, 166-172.

53 Dutch and 71 immigrant children in the Netherlands aged 7 and 8 drew a human figure. The quality of the drawings was analyzed using Koppitz's scoring system. The question was whether or not the quality of drawings would differ between Dutch and immigrant children. The analyses yielded no significant main effects for gender, age, and ethnic group. Further exploratory analyses aimed at finding differences between ethnic groups with regard to aspects of the drawings not specified in Koppitz's scoring system, neither yielded evidence for ethnicity related differences.

We suggest that the common experiences of Dutch and immigrant children as regards school and the attention for the representation of the human figure explain the findings.